

УДК 377.3.11

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/29.209668>**Оксана СУБІНА,***orcid.org/0000-0001-8167-539X**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри теорії та методики професійної підготовки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) subina_oxana@ukr.net***Наталія МАРЧЕНКО,***orcid.org/0000-0002-8879-4698**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) n.marchenko@npu.edu.ua*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті розкривається актуальність проблеми пошуку дієвих форм і методів реалізації виховної роботи в системі професійної (професійно-технічної) освіти на тлі зростання громадянських конфліктів, випадків словесного і фізичного насильства, егоїстичної і неприйнятної поведінки у вітчизняному соціумі. Підкреслюється важливість всебічного дослідження питань виховної роботи в умовах рівневої професійної освіти та напрацювання рекомендацій щодо удосконалення цієї роботи в професійно-технічних та професійних навчальних закладах.

Наукова розвідка починається з визначення базових категорій, що є основоположними в такому питанні, розкриваються значення понять «виховання», «мета професійної (професійно-технічної) освіти», а також терміна «конкурентоздатність фахівця» як ключової мети професійної освіти. Визначаючи сутність основних вимог до конкурентоспроможності фахівця як нерозривне поєднання особистих та фахових характеристик, у статті наголошується, що завдання сучасної освіти полягають не лише у формуванні профільних компетентностей майбутніх фахівців, а й у навчанні молоді належного виконання соціальних функцій, забезпеченні нормальних людських взаємин, дотриманні морально-етичних норм поведінки.

Підкреслюється, що особливої гостроти ці завдання набувають у вихованні молоді віком 14–20 років, що відповідає віковій учнів професійної (професійно-технічної) освіти, періоду, який згідно з теорією соціалізації особистості Еріка Еріксона відповідає п'ятій стадії розвитку особистості, належить до підліткового та юнацького віку і визначається як основна стадія для набуття особою відчуття ідентичності.

Для належного вирішення питання формування гармонійно розвиненої соціально орієнтованої особистості в умовах професійно-технічних (професійних) закладів освіти пропонується використання таких напрямів виховної роботи, як соціально-нормативний, індивідуально-змістовий і ціннісно-діяльнісний, та визначаються завдання, що необхідно реалізувати на сучасному етапі для формування соціально зрілої, духовно-багатої, свідомої, культурної особистості.

Ключові слова: організація виховної роботи, дієві форми і методи виховання, конкурентоздатність фахівця, особисті та фахові характеристики, теорія соціалізації особистості.

Oxana SUBINA,*orcid.org/0000-0001-8167-539X,**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor of Department of Theories and Methods of Professional Training
of National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) subina_oxana@ukr.net***Nataliia MARCHEMKO,***orcid.org/0000-0002-8879-4698,**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor of Department for Adult Education
of National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) n.marchenko@npu.edu.ua*

CURRENT ISSUES OF ORGANIZATION THE EDUCATIONAL WORK IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL) EDUCATION

The article deals with the relevance of the problem of finding effective forms and methods of educational work in the system of professional (vocational) education against the background of increasing civil conflicts, incidents of verbal and physical violence, selfish and unacceptable behavior in the national society. Emphasizes the extensive research work involved in work in equal vocational education and provides recommendations for the implementation of this work in vocational, technical and vocational educational institutions.

The scientific article begins with the definition of basic categories, which are fundamental in this issue, reveals the meaning of the concepts of education, the purpose of professional (vocational) education and the term competitiveness of the specialist as a key objective of professional education. Defining the essence of the basic requirements for the competitiveness of a specialist as an inseparable combination of personal and professional characteristics, in the article it is emphasized that the tasks of modern education are not only in forming the profile competences of future specialists, but also in teaching young people to perform social functions properly, to ensure normal human relations, to observe moral and ethical norms of behavior.

It is emphasized that these tasks are especially acute when educating young people aged 14–20 years, which corresponds to the age of students in vocational education, a period that, according to the theory of socialization of Eric Ericson's personality, relates to the fifth stage of personality development, relates to adolescence and youth and is defined as the main stage for a person to gain a sense of identity.

For the proper solution of the issue of formation of a harmoniously developed socially-oriented personality in the conditions of vocational-technical (professional) educational institutions, it is proposed to use such areas of educational work as social-normative, individual-meaningful and value-activity and define tasks that need to be accomplished at the present stage formation of a socially mature, spiritually rich, conscious, cultural personality.

Key words: organization of educational work, effective forms and methods of education, competitiveness of a specialist, personal and professional characteristics, theory of socialization of personality.

Постановка проблеми. Проблематика ефективної організації виховної роботи на різних етапах розвитку особистості є надзвичайно актуальною від зародження педагогіки і до наших днів. Живим прикладом цього є наш практичний повсякденний досвід суспільної взаємодії, який вказує на те, що пошуки дієвих форм і методів виховання не просто не втратили своєї актуальності, а мають виняткове злободенне звучання в суспільстві загалом і в системі професійної освіти зокрема, позаяк недоліки виховання нині, на жаль, є частим проявом у різних сферах суспільного буття. Свідченням тому є зростання громадянських конфліктів, випадків словесного і фізичного насильства, егоїстичної і неприйнятної поведінки в соціумі.

Актуальність зазначеної проблематики знайшла своє відображення і в нормативних документах держави. Так, зокрема, серед основних проблем, викликів та ризиків, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, які стримують розвиток і не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішнім вимогам, визначено:

- відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального та духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді;
- зниження суспільної моралі, духовності, культури поведінки частини учнівської та студентської молоді.

Усе це спостерігається на фоні загальних прорахунків у системі освіти, таких як:

- відсутність уваги до конкретної людини і знань про неї;
- заборонно-обмежувальний стиль виховання;
- накопичення предметних знань і відсутність уваги педагогів до розвитку в учнів загальнолюдських рис особистості (гідності, достоїнства, порядності, доброти, милосердя тощо);
- відсутність диференційованого підходу до виховання юнаків та дівчат;
- фрагментарність і безсистемність виховних заходів, відсутність організованої життєдіяльності учнів у стінах навчального закладу та ін. (Національна стратегія, 2013).

Перераховані факти свідчать про важливість і актуальність дослідження різних питань виховної роботи в умовах рівневої професійної освіти та напрацювання рекомендацій щодо удосконалення цієї роботи в професійно-технічних та професійних навчальних закладах.

Аналіз досліджень. Окремі аспекти виховної роботи в рамках професійної освіти стали об'єктом зацікавлення О. Дубасенюк, В. Петровича, О. Ставицького, Л. Серватюка, Л. Сушенцевої, М. Халілової та ін. З огляду на те, що форми, методи та напрями виховної роботи зі здобувачами професійної освіти не досить окреслені в наукових публікаціях, то **метою статті** є висвітлення основних аспектів організації виховної роботи в системі професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу. Традиційно почнемо з визначення базових категорій цього

питання, сутність яких розкривається у довідкових академічних виданнях та державних нормативних документах, і відповідно до змісту цих базових понять перейдемо до вирішення зазначених завдань.

Термін «*виховання*» в енциклопедії освіти (Енциклопедія освіти, 2008: 87) трактується як усвідомлене і цілеспрямоване зрощування людини як особистості у відповідності до специфіки цілей, соціальних груп і організацій, в яких воно здійснюється. Кінцевою метою виховання особистості є її підготовка до виконання комплексу функцій, необхідних для суспільного життя.

З огляду на те, що ми визначаємо завдання виховної роботи в умовах професійної (професійно-технічної) освіти, необхідно розкрити *мету* професійної (професійно-технічної) освіти, яка *визначається* Законом України «Про освіту» (Про освіту, 2017) як формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя.

Отже, з наведеного видно, що основною умовою досягнення мети професійної (професійно-технічної) освіти є формування професійних компетентностей для забезпечення конкурентоздатності майбутнього фахівця. Тому ці категорії виступають основними орієнтирами в реалізації професійної (професійно-технічної) освіти.

Значення поняття «*компетентність*» розкривається в Законі України «Про вищу освіту» як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (Про вищу освіту, 2019). Отже, поряд з професійними знаннями, уміннями, навичками, способом мислення виступають світоглядні й громадянські якості та морально-етичні цінності.

Щодо визначення сутності терміна «конкурентоздатність фахівця», ключової мети професійної освіти, за визначенням провідних українських та іноземних науковців, які досліджували проблематику формування конкурентоздатного людського капіталу, зокрема Д. Богині, О. Грішньої, Л. Калашникової, А. Колота, В. Лазарєва, Е. Лібанової, Л. Мітіної, О. Пірогової, С. Сотнікової та ін., серед основних вимог до конкурентоспроможності фахівця в тій чи тій професійній галузі визначають два складники – особисті та фахові характеристики, а також наявність певних мотиваційно-вольових

якостей, що орієнтують людину на постійний особистісний та професійний розвиток, самоактуалізацію і самореалізацію у професійній сфері та особистому житті.

Таким чином, щоб бути конкурентоздатним фахівцем, необхідно не лише досконало володіти профільними фаховими компетентностями, а й уміти ефективно реалізувати соціальні дії, виконувати свої соціальні функції, забезпечувати нормальні людські взаємини, дотримуватися загальноновизнаних норм поведінки, тобто бути соціально орієнтованою особистістю.

Ця ж тенденція покладена в основу змісту Педагогічної конституції Європи (2013), де вже в перших рядках зазначається, що «об'єднавчий процес, який розгортається на теренах Європи, потребує формування сучасного суб'єкта європейської життєдіяльності – людини, здатної до співіснування у полікультурному суспільстві у мирі й злагоді, за принципами гуманізму, милосердя, справедливості і свободи» (Педагогічна конституція Європи, 2013: 9).

Вищенаведене дає змогу визначити, що на сучасному етапі життя серед таких важливих напрямів виховної роботи, як розумове виховання, фізичне та естетичне виховання, необхідно особливу увагу приділити морально-етичному вихованню молодого покоління, вихованню «людяності», доброти, поваги до інших членів суспільства.

Ці завдання є актуальними для всіх етапів виховної роботи з молоддю, проте вони набувають особливої гостроти у 14–20 років (вік учнів ПТЗО), що згідно з теорією соціалізації особистості Еріка Еріксона (*Erik Homburger Erikson*) відповідає п'ятій стадії розвитку особистості, належить до підліткового та юнацького віку і визначається як основна стадія для набуття особою відчуття ідентичності (Еріксон, 1996: 15).

Зазначений етап розвитку характеризується як період глибокої кризи особистості, зумовлений переходом із дитинства в нову ідентичність, яка поєднує в собі досвід попереднього розвитку та новий досвід, що накопичується в міру дорослішання дитини. Цей новий досвід формується через соціальну взаємодію у нових інституціях та пошуку себе у нових соціальних ролях. Саме в юнацькому віці через формування цілісної особистісної ідентичності, самостійності, ініціативності та компетентності вирішуються питання самовизначення, визначення світоглядних цінностей та вибору життєвого шляху.

У разі невдалої спроби самоідентифікації та визначення свого місця в світі виникає дифузність ідентичності. Вона виявляється в бажанні якомога довше не вступати у доросле життя, у стійкому стані тривоги, відчутті ізоляції та спустошеності, а також

у неприйнятті соціальних ролей, що є очікуваними в сім'ї та найближчому оточенні молоді людини (чоловічих чи жіночих, національних, професійних, класових тощо), у зневазі до свого і переоцінці чужого тощо.

Для фази юності характерними є прагнення до індивідуалізації та особистісної унікальності. У разі ж негативного розвитку життєвого сценарію та несприятливих життєвих обставин можливе формування дифузної ідентичності, особистісної невизначеності та соціальної дезінтеграції. У період юності молода людина зазвичай зважає і приміряється до різних соціальних ролей та визначає свою поведінку в майбутньому дорослому житті.

У цей період відбувається так звана «вторинна соціалізація», коли молоді люди усвідомлено вибирають для себе морально-етичні цінності, норми поведінки та форми їх реалізації, тобто визначається особистісна статусність і позиціонування людини в суспільстві.

Від того, яка модель поведінки буде обрана як найбільш відповідна для подальшої самореалізації, залежить рівень «комфортності» й гармонійності життя в нашому суспільстві.

Для вирішення питання формування гармонійно розвиненої соціально орієнтованої особистості в умовах професійно-технічних (професійних) закладів освіти пропонуються основні напрями реалізації виховання сучасної молоді.

Перший напрям можна назвати соціально-нормативним. Він орієнтований на виділення себе із загального соціального середовища (самовизначення, самостворення, самореалізації) та визначення інших «саме», які розкривають самоцінність людини в житті і діяльності.

Соціально-нормативний напрям виховання визначає соціальну роль виховання як засобу розвитку здорового суспільства та орієнтує на прийняття особистісно соціальних норм поведінки, традицій, суспільної думки, передбачає формування особистості як частини культурного соціуму, ідентифікацію учня із соціокультурним та професійним оточенням і насамперед прийняття його морально-етичних норм.

Такий підхід передбачає загальнокультурний розвиток особистості, що в майбутньому буде впливати не лише на фахову діяльність, а й визначати спосіб сприйняття людиною окремих фактів і подій, їх оцінку та відповідну поведінкову реакцію. Результатом є вибір особою форм взаємодії з навколишнім світом.

Другий напрям виховної роботи – індивідуально-змістовий, що визначає особливу роль виховання в індивідуальному саморозвиткові та становленні

молодої людини і передбачає усвідомлення особою сенсу власного життя. Нерозуміння або втрата сенсу свого існування або діяльності виступає основною причиною немотивованої агресії в молодіжному середовищі, девіантної поведінки і навіть суїциду. Водночас сенс життя людини визначається під час її соціальної взаємодії, комунікації з навколишнім середовищем. Виховна роль у цьому процесі полягає у педагогічній допомозі щодо змістового визначення молоді людини, характеру її спілкування зі світом, засобах обміну інформацією та пов'язаних з цим емоційних станів. Метою виховної діяльності при цьому має бути становлення і самостворення особистості учнів, їх змістове самовизначення.

Навчальна та творча діяльність учнів професійних (професійно-технічних) закладів освіти, система організації емоційно наповненого дозвілля, цікаві заходи виховної роботи, де учні знаходять і стверджують свою неповторність, несхожість, отримують визнання своїх творчих здібностей, самовизначаються, знаходять себе, виділяють свою особливу людську цінність – все це дає змогу молодій людині відчувати як власну роль і силу в загальній спільноті, так і особисту неповторну індивідуальність.

Третій напрям виховної роботи – ціннісно-діяльнісний. Він передбачає забезпечення ефективної взаємодії особистості з навколишнім світом, обмін впливами, прийняття цінностей інших людей, а також утвердження своїх поглядів, свого значення і звучання. Цей напрям виховної роботи зорієнтований на формування єдності індивідуально-особистісних характеристик людини у діалоговій взаємодії зі значущими Іншими.

Виховання, як спеціально організована діяльність, визначається як ціннісно-змістова взаємодія педагога і вихованця, під час якого змінюється кожен з них. Результатом такого виховання має стати діяльнісна активність вихованця як форма затвердження ціннісних установок суб'єкта.

Важливість педагогічного впливу для вихованця значною мірою визначається ціннісним ставленням педагога до вихованця, а також значимістю вихованця для педагога.

Першочерговими завданнями, які необхідно реалізувати в системі виховної роботи професійної (професійно-технічної) освіти на сучасному етапі для формування соціально зрілої, духовно-багатої, свідомої, культурної особистості, виділяємо такі як:

- філософсько-світоглядна орієнтація особистості в розумінні сенсу життя, свого місця в світі, своєї унікальності й цінності;
- надання допомоги в побудові особистісних концепцій, що відображають перспективи і межі

розвитку фізичних, духовних задатків і здібностей, творчого потенціалу, а також в усвідомленні відповідальності за свою життєдіяльність;

– залучення особистості до системи морально-етичних суспільних цінностей, що відображають багатство загальнолюдської і національної культури, і вироблення особистого сприйняття й усвідомлення їх;

– розкриття загальнолюдських норм гуманістичної моралі (доброти, взаєморозуміння, милосердя, співчуття та ін.) і культивування інтелігентності як значущого особистісного параметра;

– розвиток здатності до адекватної самооцінки, саморегуляції поведінки і діяльності, світоглядної рефлексії;

– формування ставлення до праці як до соціально й особистісно значущої потреби й фактору, що створює матеріальні фонди країни і її духовний потенціал, які, своєю чергою, забезпечують можливості особистісного зростання;

– розвиток валеологічних установок і розуміння важливості здорового способу життя.

Щодо визначення форм виховання, то у вітчизняній педагогіці накопичено безліч ефективних форм виховної роботи. Проте від абсолютизації педагогами тих чи інших форм виховного впливу застерігав ще А. Макаренко. Якщо мета вихователя зводиться лише до організації та проведення виховних заходів, то втрачається педагогічний сенс його діяльності, з'являється відомий феномен, коли все виконується, а сутність не змінюється, коли всі

(і вихователь, і вихованці) виснажені частими заходами, а рівень духовної культури учнів при цьому залишається низьким.

У педагогічній практиці немає проблеми поганих і хороших форм. У виборі організаційної форми виховної роботи варто дотримуватися педагогічної доцільності щодо змістової та емоційної адекватності форми й змісту. Якщо форма розважальна, а зміст драматичний, то на рівні емоційного сприйняття учнів вони матимуть дисонанс і мету виховного заходу не буде досягнуто. Виховний потенціал форми значно збільшується за умови її змістовності. У цьому разі форма виступає не просто як яскрава організаційна оболонка, але як доповнення до змісту виховання. Додатковим стимулом до позитивного сприйняття змісту служить новизна або незвичайність форми.

Водночас у виховній роботі не менш важливо знаходити форми організації повсякденного життя учнів, щоб навчити їх цінувати і любити не тільки свята, а й знаходити сенс та задоволення в повсякденному житті і праці.

Висновки. Отже, надзвичайно важливим для сучасної професійної (професійно-технічної) освіти є забезпечення оптимальних умов для розвитку, самовдосконалення та фахового становлення особистості, формування не лише професійних умінь та навичок, а й загальнолюдських цінностей та власного духовного світу. Ефективність виховної роботи залежить від системності, вибору доцільних засобів, методів та форм її здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. № 178–179. 2017. 27 верес.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 08.05.2019).
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 08.05.2019).
4. Педагогічна конституція Європи. Франкфурт, 2013. URL: <http://www.arpue.org/index.php/ru/publykatsyy/pedagogicheskayakonstitutsiyaevropy/141pedahohichnakonstytutsiiayevropy1> (дата звернення: 08.05.2019).
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ., общ. ред. и предисл. Толстых А. В. Москва : Издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.

REFERENCES

1. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine] vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. *Holos Ukrainy*. 2017. 27 September (No. 178–179) [in Ukrainian].
2. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy [On higher education: Law of Ukraine] vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Redaktsiia vid 01.01.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [National strategy for the development of education in Ukraine until 2021]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
4. Pedahohichna konstytutsiia Yevropy [Pedagogical constitution of Europe]. Frankfurt, 2013. Retrieved from: <http://www.arpue.org/index.php/ru/publykatsyy/pedagogicheskayakonstitutsiyaevropy/141pedahohichnakonstytutsiiayevropy1> (data zvernennia: 08.05.2019) [in Ukrainian].
5. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of education] / Akad ped nauk Ukrainy, holovnyi red. V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [in Ukrainian].
6. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis [Identity: Youth and Crisis] / per. s angl. obsch. red. i predisl. Tolstyih A.V. M.: Izdatelskaya gruppa "Progress", 1996. 344 s. [in Russian].